

IN MEMORIAM

doi: 10.15388/Baltistica.52.1.2331

OJĀRS BUŠS
(1944 04 28–2017 01 03)

Ir brīži, kad pat valodniekam pietrūkst pareizo vārdu. Tā ir šoreiz, kad ir jāraksta par savu koleģi, kas pāragri, vēl radošu spēku pilnbriedā, aizgājis mūžībā. 2017. gada 3. janvāra naktī pēc smagas slimības no mums šķīries izcilais latviešu valodnieks, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta vadošais pētnieks *Dr. habil. philol.* Ojārs Bušs – pasaulē pazīstams onomasts, somugrists, baltists, slenga valodas pētnieks, politiķis, nerimtīgs zinātnes popularizētājs.

Ojārs Bušs dzimis 1944. gada 28. aprīlī Latvijas vidusdaļā – Krimuldas pagasta Orēs. Kopš agras bērnības iemīlojis grāmatas – no tām bija grūti atraujams. Izvēlējies studēt somugristiku, kas padomju laikos bija iespējams tikai Ļeņingradas (tagadējā Sanktpēterburgas) Universitātē, kuru absolvēja 1972. g. Kopš 1973. g. strādāja Valodas un literatūras institūtā – sākumā Leksikogrāfijas nodaļā kā viens no Latviešu literārās vārdnīcas sastādītājiem, vēlāk Dialektoloģijas nodaļā pie Latvijas vietvārdu vārdnīcas – gan kā šķirkļu autors, gan vēlāk kā galvenais redaktors. 1980. gadā aizstāvēta filoloģijas zinātņu kandidā-

ta disertācija “Недиалектные нелитературные лексические германизмы в современном латышском языке (функциональный аспект)” (“Nedialektālie neliterārie leksiskie ģermānismi mūsdienu latviešu valodā (funkcionālais aspekts)”) (nostrificēts kā *Dr. philol.*). 1994. gadā ieguvis habilitētā filoloģijas doktora grādu par zinātnisko darbu

kopumu “Latviešu valodas leksikas cilme, vēsture un mūsdienu lietojums”. Ojārs Bušs vadīja vairākus onomastikas projektus, bija daudzgadīgs – līdz pat nāves stundai – Latviešu valodas institūta direktora vietnieks zinātniskajā darbā, 15 gadus Latvijas Universitātē lasīja lekcijas topošajiem somugristiem – Ievadu somugristikā, Vispārīgās un somugru onomastikas kursu. Viņš vadīja doktora disertāciju izstrādi (Vinetas Ernstsones, Paula Baloža, Sandas Rapas, Santas Jērānes), bija ļoti pieprasīts disertāciju oponents ne tikai Latvijā, bet arī ārvalstīs.

Ojārs Bušs ir vairāku zinātnisku grāmatu autors: “Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni” (2003), “Latviešu valodas slenga vārdnīca” (2006, kopā ar V. Ernstsoni), “No ģermānismiem līdz superlatīvam” (2008), “No Abavas līdz Zilupei” (2015, kopā ar L. Balodi); viens no Latvijas vietvārdu vārdnīcas vairāku sējumu autoriem un šīs vārdnīcas atbildīgais redaktors. Savus pētījumus un secinājumus viņš ir apkopojis vairāk nekā 540 rakstos, publicējoties latviešu, lietuviešu, krievu, angļu, vācu, igauņu, somu un ungāru valodā.

Lielākā daļa O. Buša zinātnisko rakstu veltīta onomastikai, to analīzei no dažādiem aspektiem. Visbiežāk analizēti Latvijas vietvārdi no etimoloģiskā viedokļa (piemēram, “Dažu Latvijas vietvārdu cilmes īpatnības (*Pasiene, Pauna, Pazlauka, Pepītis*)”, 1989; “Par vietvārda Ugāle cilmi”, 2004; “Purgailis – putns, augs vai pārpratums?” (kopā ar R. Siliņu-Piņķi), 2012 u. c.), aizguvu-

mi toponīmikā (“Vācu cilmes elementi Latvijas toponīmijā”, 2003; “Somugristi Latvijas toponīmijā: Nesastādītā saraksta papildināšanas iespējas”, 2006; “On Latvian Toponyms of Finno-Ugric Origin” (kopā ar L. Balodi), 2007; “Vēl daži somugru cilmes vietvārdi Latvijā”, 2007; “Some Latvian toponyms of Finno-Ugric origin (names with *Pu-/Pū-*)” (kopā ar L. Balodi), 2009; “Dundaga parish oronyms (hill names) of Livonian origin in Juris Plāķis’ Latvian toponym publication”, 2014 u. c.), skartas urbanonīmu problēmas (“Latvijas urbanonīmija 20. gadsimtā: daži semantiski, sociolingvistiski un psiholingvistiski aspekti” (kopā ar L. Balodi), 2008; “Viena Latvijas ciemata (Bēnes) ielu nosaukumi valodnieciskā skatījumā”, 2008 u. c.).

Antroponīmu – gan priekšvārdu, gan uzvārdu – pētniecībā O. Bušs pievērsies galvenokārt to izcelsmei (“Prūšu motīvi latviešu antroponīmijā”, 1993; “Par slāvu cilmes personvārdiem mūsdienu latviešu antroponīmijā”, 1999 u. c.), motivācijai (“Kādu realitāti atspoguļo mūsdienu personvārdi (priekšvārdi)?”, 2000), vēsturei un dinamikai (“Das lettische Personennamensystem” (kopā ar L. Balodi), 2007; “Dažas piezīmes par latviešu personvārdu dinamiku pēdējā pusgadsimta laikā”, 1999; “Dažas jaunākās tendences latviešu persovārdu dinamikā”, 2003; “Jānis un citi jeb Latviešu personvārdu modes mūsdienu tendences”, 2013 u. c.). O. Bušs pāris rakstus veltījis arī literārajai antroponīmijai (piemēram, “Personvārdu izmantojums

latviešu mūsdienu dzejā”, 1987), viņu interesēja iesaukas (“No Adatiņas līdz Žīda Pēterim (iesauku vākums J. Plāķa vietvārdu krājumos)”, 1997; “Latvian nicknames: the history and problems of the research”, 2009 u. c.). Bušs bija atbildīgais redaktors 1999. gadā un 2004. gadā izdotajiem paplašinātajiem vārda dienu kalendāriem, kuros apkopoti kalendārā neregistrētie priekšvārdi un kuros publicēti vairāki O. Buša raksti par latviešu personvārdiem.

Ojārs Bušs bija novatoriski domājošs zinātnieks, viņš viens no pirmajiem piešķārās socioonomastikas jautājumiem, pētīja arī ergonīmus – dažādu iestāžu nosaukumus, kā arī ekonomonīmus, eponīmus (“Netriviālie veikalu un izklaides vietu nosaukumi”, 2014; “Īpašvārdi ekonomikā: dažas izpētes iespējas Latvijā un pasaulē”, 2013; “Two sketches on Latvian Names in the Economy” (kopā ar L. Balodi), 2014; “Daži eponīmu veidošanās terminoloģiskie un semantiskie aspekti” (kopā ar B. Bankavu), 2013 u. c.), nenoniecīnāja arī zoonīmu pētīšanu (“Brūnaļa vai Raibaļa”, 1983; “Neliels ieskats latviešu zoonīmijā: daži vērojumi par suņu vārdiem”, 2009 u. c.). Viņš lieliski prata saskatīt kopsakarības starp visām onīmu grupām un rakstīt tā, lai saprastu ne tikai onomasti.

O. Bušs bija vienīgais Baltijas valstu zinātnieks, kas pievērsās teorētiskajai onomastikai, vairākos referātos un rakstos mēģinādams pierādīt onīmu etimoloģiskās semantikas eksistenci (“Īpašvārdu semantika (interpretācijas mēģinājums)”, 1985; “Par īpašvārdu semantikas

nacionālo specifiku”, 2003; “Some Semantic Aspects of Onymization”, 2007; “About the Possibility to Compile a Linguistic Semantic (Explanatory) Dictionary of Proper Names”, 2008; “Daži īpašvārdu tulkošanas teorētiskie aspekti”, 2014 u. c.), pētīja īpašvārdu homonīmijas, polisēmijas un sinonīmijas jautājumus (“Par homonīmijas, polisēmijas un sinonīmijas savdabību īpašvārdu sistēmā”, 2006; “Über die Homonymie, Polysemie und Synonymie von Eigennamen”, 2007). Pēdējos gados viņu īpaši interesēja eksonīmu un endonīmu problēma (“Eksonīmi un endonīmi: terminu interpretācijas grūtības”, 2006; “Once Again about the Theoretical Aspects of the Difference between Exonyms and Endonyms”, 2008; “On some possibilities for a more exact definition of exonyms”, 2012; “Divas eksonīmu koncepcijas mūsdienu toponīmijā un Latvijas vietvārdu kontekstā”, 2013; “Two kinds of endonyms / exonyms – two kinds of interpretation problems”, 2014; “Don’t we have at least some endonyms for foreign geographical features?”, 2015 u. c.). Arī onomastikas un politikas sakariem viņš veltīja uzmanību (“Etnonīmi un toponīmi kā ideoloģiskās cīņas ierocis” (kopā ar Dz. Hiršu), 2006). Kopš 2012. gada viņš aktīvi piedalījās Apvienoto Nāciju Ģeogrāfisko nosaukumu ekspertu grupas (UNGEGN, Eksonīmu darba grupas) pasākumos. Daļa no O. Buša rakstiem onomastikā apkopoti krājumā “Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni” (2003).

Ojāru Bušu interesēja arī neonomas-tiskās leksikas izpēte. Viņš bija izcils leksikologs un leksikogrāfs. Vislielākā uzmanība veltīta latviešu neliterārajai leksikai – cilmei, motivācijai, seman-tikai, arī leksikogrāfijai (“Latviešu va-lodas nedialektālā neliterārā leksika jeb slengs”, 1979; “Par skolēnu žargonu”, 1988; “Latviešu valodas slenga leksika teorētiskā un praktiski leksikogrāfis-kā skatījumā”, 2006; “Ģermāņu cilmes barbarismi ceļā no 20. uz 21. gadsim-tu”, 2008; “Sarunvaloda: termina sa-turs un latviešu sarunvalodas izpētes tendences”, 2014 u. c.). Kopā ar Vinetu Ernstsoni 2006. gadā izdota jau piemi-nētā “Latviešu valodas slenga vārdnīca” (ap 8000 šķirklī), kuras plašajā ievadā Bušs ir pievērsies slenga teorētiskajam aspektam. Starp citām latviešu leksi-kas kategorijām O. Bušu īpaši interesē-ja aizguvumi, galvenokārt ģermānismi un somugrismi apelatīvu līmenī (“Lek-siskie ģermānismi Neredzīgā Indriķa dziesmās”, 1976; “Par ģermāņu cilmes leksikas aizgūšanas virzieniem dziļajās Latgales izloksnēs”, 1986; “Par latviešu valodas leksisko somugrismu inventari-zāciju domājot”, 2010 u. c.).

Arī latviešu valodas kultūras un va-lodas politikas jautājumi tika aktualizēti O. Buša darbos (apmēram 80 publikāci-ju) (“Ikdienas runas specifika un tās pē-tīšana”, 1984; “Valodas norma un kodi-ficētā norma”, 1986; “Konservatīvums un mainīgums citvalodu īpašvārdu at-veidē”, 1984; “Latvija un Somija: dažas

paralēles un daži pretstati valodu situāci-jā un valodu politikā”, 1996 u. c.).

O. Bušs ir publicējis vairākus plašus enciklopēdiskus, vēsturiskus apskatus par latviešu valodu (“Latvieši starp bal-tu tautām un ciltīm jeb Latviešu valo-da pirms latviešu valodas”, 2013 u. c.) un pievērsies arī citām baltu valodām (“Par kursenieku valodu kā lingvistisko fenomenu”, 2003; “Kursenieku valoda. Mirklis pirms mūžības”, 2007). Ar kuršu valodas pētījumiem, kas bija iecerēti kā pamats habilitētā doktora grāda iegūša-nai, O. Bušs devis būtisku ieguldījumu šīs baltu valodas izpētē (“Kuršu valoda mūsdienu zinātnes skatījumā”, 1985; “Kuršu valodas izpētes uzdevumi un perspektīvas”, 1989). Netika aizmirsta arī lībiešu valoda (“Daži mirkli no lībie-šu valodas vēstures”, 2001). Viņš palī-dzēja sagatavot igauņu-latviešu valodas vārdnīcu (2016). Vairāki raksti veltīti valodniecības vēsturei – gan vispārī-gā aspektā (“Из истории латышского языкознания” – “No latviešu valodnie-cības vēstures”, 1985 u. c.), gan konkrē-tām personībām (Klāvam Siliņam, Au-gustam Bilenšteinam, Vallijai Dambei, Elgai Kagainei u. c.). Nozīmīgākie raks-ti, kas veltīti tēmām ārpus onomastikas loka, apkopoti krājumā “No ģermānis-miem līdz superlatīvam” (2008).

O. Bušs publicējis daudz rakstu pe-riodikā ne tikai par valodas un valodnie-cības, bet arī par sporta, teātra, politis-kām un sabiedriskām aktualitātēm.

Kā pats Ojārs mēdza jokot, viņš ir bijis “visēdājs” – viņu interesēja visas

vai gandrīz visas ar valodniecību saistītās tēmas. Par savu aktīvo sabiedrisko un zinātnisko darbību O. Bušs 1991. gadā ir apbalvots ar barikāžu dalībnieka piemiņas zīmi, 2004. gadā saņēmis Izglītības un zinātnes ministrijas balvu, 2004. gadā – valodnieces Antoņinas Reķēnas balvu un 2009. gadā – Kārļa Mīlenbaha balvu.

Tomēr rakstos un publikācijās, ko vēl pētīs un novērtēs nākamās valodnieku paaudzes – gan baltisti, gan somugristi –, visu nav iespējams ielikt. Rakstos neieliksi negulētās naktis, kas pavadītas Latviešu valodas institūtā, pabeidzot steidzamākos darbus, kuru saraksts Ojāra piezīmju grāmatiņā bija bezgalīgs. Lai kam nav neviena no mūsdienu valodniekiem, kas burtiskā nozīmē nevienu vien nakti būtu pavadījis Institutā, guļot atpūtas krēslā vai uz grīdas. Latviešu valodas institūts Ojāram bija arī mājas. Viņš bija īsts “nakts putns”, vislabāk domas raisījās naktī, bieži arī vēstules iesāka, “Labdien” vietā rakstīdams “Labnakt”. Rakstos neatspoguļojas arī tie simti vai pat tūkstoši kafijas krūzīšu, kas tika lielos daudzumos dzertas, lai sevi uzturētu darbīgā un ražīgā formā. Padomju deficīta gados visi kolēģi zināja, ka Ojāram ir jādāvina šķīstošas kafijas bundža vai palielāka kafijas krūze. Rakstos nav ielikta arī Ojāra kaisle uz futbolu: lai kādi būtu laika apstākļi – slapjdraņķis, lietus, krusa vai sniegs – viņš neizlaida nevienu pat visnenožīmīgāko vietējo futbola spēli, pazina futbolistus vaigā un prata tos precīzi raksturot. Zinātniskajos rakstos

neatspoguļojas arī viņš kā teātra cienītājs, kas visu mūžu krājis teātra izrāžu programmas. Rakstos nav ielikta viņa neremdināmā vēlme iepazīt citas valstis un kultūras. Konferenču laikā ārvalstīs viņš izmantoja katru minūti, katru starpbrīdi – mēdza noklīst viens pats un ilgi pastaigājās pa mazām, nepazīstamām ieliņām, klausoties svešā valodā līdz pat saulrietam. Viņš bija iemīlējis Helsinkus – vienmēr elektroniskā pasta vēstulēs nodeva sveicienus Helsinku Doma baznīcas kāpnēm, kur mēdza viens pats stundām sēdēt un meditēt.

Nevaru atcerēties, kad Ojārs būtu redzēts dusmīgs. Vienīgo reizi, kad viņš, ienākot darba kabinetā, lidināja mapi pa galdu, bija pēc asās kritikas, kas skāra viņa disertācijas priekšizstāvēšanu. Viņš mēdza jokot, ka protot tikai uzrūkt, bet no tā rūciena pat mazi bērni nebaidoties (Ojārs ar sievu izaudzināja trīs bērnus – 2 meitas un dēlu, kā arī bija gādīgs vec-tēvs lielam pulkam mazbērnu, starp kuriem bija arī pieņemtie no bērnunama).

Kā personu viņu varētu raksturot ar vairākiem svešvārdiem (no svešvārdiem viņš nevairījās, nekad nebija pūrists): klusā, dziļā intelīgences un erudīcijas, ne-labojamā optimisms – pat visdrūmākājās dzīves situācijās, kreativitāte jeb radošums (visi institūta kolēģi ir kādreiz vērsušies pie viņa, lai Ojārs palīdzētu izdomāt grāmatai atraktīvu nosaukumu vai piemērotu disertācijas tēmu; visi kolēģi jubilejās ir saņēmuši Ojāra rakstītas apsveikuma dzejas un rīmes ar humora piedevu), altruisms (pēc konsultācijas

vai padoma kolēģi, draugi un pat nepazīstami cilvēki pie viņa stāvēja rindā: viņš centās visiem palīdzēt, nevienu zinātnisku jautājumu neatstāja bez atbildes, lai arī uz rakstāmgalda krājās degošu manuskriptu kaudze). Viņu raksturo ne tikai zinātkāre, bet arī savdabīgs “bušisks” humors.

Priecājos, ka liktenis dāvāja iespēju dzīvot vienā laikā ar Ojāru, sēdēt 40 gadus vienā istabā. Viņš bija mūsu padomdevējs, dzīvā enciklopēdija. Lai arī savējo vidū Ojārs tā arī palika līdz galam

nenovērtēts, tomēr ārzemju universitātēs viņš tika godāts par profesoru.

Gandrīz ikvienu vēstuli viņš nobeidza ar vārdiem “Un tomēr dzīve ir skaista...”.

Ļoti aukstā ziemas dienā pavadījām Ojāru uz Rīgas Meža kapiem. Tieši Zvaigznes dienā viņš aizgāja pa zvaigžņu taku mūžībā, bet paliks kolēģu atmiņā uz mūžu.

Laimute BALODE

[*laimute.balode@helsinki.fi*]